

LOFTA KYRKORGEL EN VÄLLJUDANDE KLENOD

När Loftas ståtliga kyrka invigdes andra söndagen i Advent 1937, fanns ännu ingen orgel i kyrkan. Man kan ändå förmoda att invigningen skedde med pompa och ståt även när det gällde musiken. Huruvida baron Adelswärds elvmannaorkester, som medverkat vid grundstensläggningen 1835, deltog i invigningshögtiden framgår inte av de bevarade protokollen. Men att församlings-sången fungerade utmärkt även utan orgel framgår av ett sockenrådsprotokoll från 1776:

Det påmintes, att på det ordentligt må tillgå i församlingen, så skulle ingen i så hög ton sjunga efter, när det mässades vid altaret.

Tidiga orgelplaner

Redan 1777 resonerades om behovet av att utvidga den gamla kyrkan eller nybyggnad samt om orgelverks anskaffande. Grannförsamlingarna hade sedan lång tid tillbaka orglar i sina kyrkor: Västervik före 1694, Gamleby 1704, Västra Ed 1705.

I annexförsamlingen Loftahammar hade man byggt ny kyrka 1760 och skaffat orgel 1767. Det skulle dock dröja till 1856 (79 år) innan Lofta kyrka som en av de sista i Tjust fick sin orgel.

Ny kyrka - med orgel ?

År 1826 bestämde man sig i Lofta för att bygga en ny kyrka. På nyåret 1835 uppfördes på kyrkogården en interimskyrka. Den gamla 1200-talskyrkan revs och i april började arbetet med den nya kyrkan.

Vid Micaeli Ordinarie Sockenstämma den 28

oktober 1836 skriver ordföranden, kyrkoherde Samuel Aspling, i protokollet:

Ordföranden framställde frågan om Orgelverks anskaffande i Lofta nya Kyrka samt yttrade hvad Församlingen äfven medgaf, att ett sådant skulle i det blifvande prydliga Templet ganska mycket bidra till Gudstjänstens högtidlighet samt att kostnaden härföre bör förefalla så mycket mindre förfärande, som Församlingen njuter den ovanliga lyckan att kunna utan någon betydlig skuld fullborda den förevarande Kyrkobyggnaden, samt tillika återfå Kyrkans 3ne RingKlockor, omgjutna i godt stånd och välljudande.

Av dessa anledningar och med glad tacksamhet emot försynen, som med sin synnerliga nåd och välsignelse understödt och befördrat Kyrkobyggnadsarbetets fortgång, fattade Församlingen det enhälliga beslut att Orgel skall så fort sig göra låter anskaffas.

Förhandlingar med orgelbyggaren

Under hösten togs kontakt med landets ledande orgelbyggare, Pehr Zacharias Strand från Stockholm. Han höll vid denna tid på att fullborda sin största skapelse, orgeln i Lunds domkyrka. I januari 1837 utfärdades en fullmakt för orgelbyggare Strand att presentera en ritning till det blivande orgelverkets fasad.

Efter besök i Lofta kyrka översände Strand på våren ett förslag till - *Contract emellan Lofta Församling i Linköpings stift å ena, samt Orgelbyggaren Per Zachr Strand i Stockholm å andra sidan, om ett nytt Orgverks förfärdigande till förbemäldte Församlings kyrka, af följande stämmor och storlek jämte öfriga villkor.*

Orgeln skulle få 21 1/2 stämman, fördelade på två manualer och pedal, se nedan. I kontraktet för binder sig orgelbyggaren *"att detta Orgverk skall vara insatt och Complett färdigt ihvad honom tillhör, såvida Gud förlänar Lifvet och Hälsan, till den ...."*

Orgeln skulle kosta 5400 Riksdaler Banko. Men kontraktet blev aldrig underskrivet.

Den 22 december kommer en skrivelse från orgelbyggare Strand med förfrågan *"om och huru snart Församlingen ville med honom inge definitivt Contract om Orgels Byggnad i Lofta"*. Församlingens ledamöter yttrade, att de fortfora i sin önskan att erhålla det ifrågavarande orgelverket, men anse sig dock behöva någon vidare betänketid innan frågan kan formligen avgöras.

Planerna på en Strandorgel i Lofta kyrka grusades definitivt sedan häradsförordning Axel Liljenstolpe på Winö skriftligen förklarar att han helt och hållet bestridde frågan om Orgelverkets anskaffande.

Prosten Aspling som så värtaligt drivit orgel-frågan av led i nervfeber 1842. Per Zacharias Strend, en av de stora mästarna i svensk orgelbyggnads historia, dog 1844, 47 år gammal.

Organist utan orgel

År 1842 fick Lofta församling ny klockare och organist, **Hans Jakob Carlholm**. Han var född i Västra Tollstad 1816, son till därvarande klockaren och organisten Eric Carlholm.

Han hade avlagt musikkonstsexamen vid

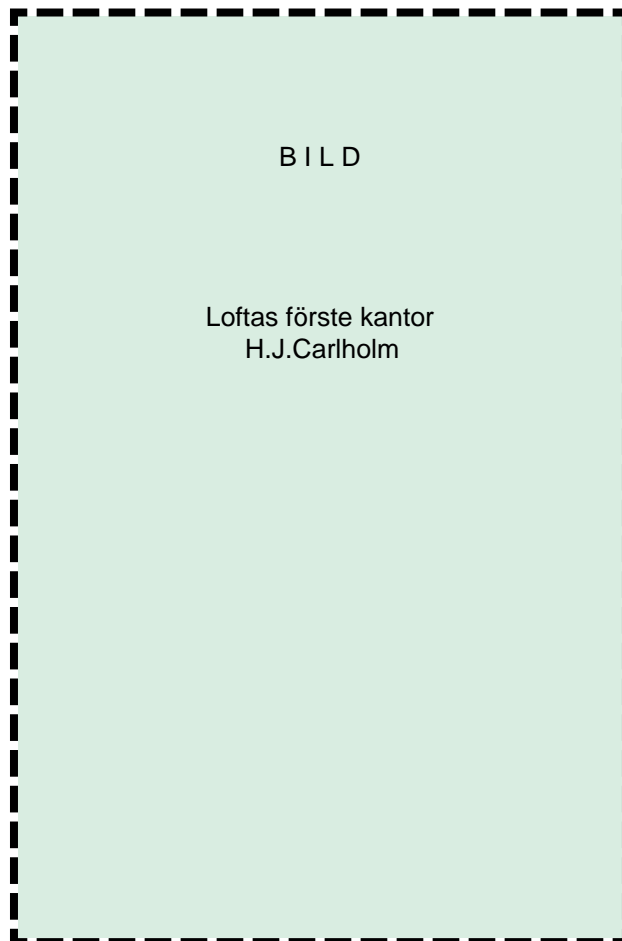
Kungl. Musikaliska Akademien och var den mest meriterade av de 12 sökande till tjänsten. Direktör Carlholm, som han titulerades, bör rimligtvis ha lockats av utsikten att få tillgång till ett nybyggt, präktigt orgelverk. Han skulle emellertid få vänta i på "sin orgel" i 14 år.

Ett halvhjärtat försök att skapa en orgelfond fick inte någon större framgång. En lista, **Till Fonden för ett blifvande Orgelverk i Lofta nya, härliga Tempel**, cirkulerade i församlingen. Framför allt hoppades man, att de som inte haft några utlägg för kyrkobygget, d.v.s. ungdom och tjänstefolk, skulle med frivilliga gåvor bidra till anskaffandet av en orgel. Denna insamling bland de mindre bemedlade inom Socken inbringade 200 Riksdaler. Fonden växte till 500 riksdaler insatta på Västerviks Sparbank.

1854 års Orgelkommitté

1853 utsågs Jonas Leonard Ahlstedt till kyrkoherde i Lofta. Han var kantorson från Söderköping och redan följande år tillsattes en orgelkommitté. Den bestod av överinspektör Cullberg på Ottinge, major Gripenskiöld i Utrike samt kyrkoherde Ahlstedt. Kommittén tog omgående kontakt med flera orgelbyggare.

På sockenstämma samma år, 1854, redogjorde kommittén för sina åtgärder. Efter noggranna överväganden funno de att Orgelfirman Marcusen & Sohn från Apenrade (Aabenraa) borde få uppdraget. Man kan förmoda att direktör Carlholm bidrog med värdefulla synpunkter och att Gustaf Mankell, "lärare uti Orgelspelningen vid

Kongl. Musikaliska Akademien" också haft ett finger med vid valet.

Marcussen & Sohn från Apenrade

I augusti översände Hovorgelbyggare Marcussen & Sohn från Apenrade (Aabenraa) i Danmark tre dispositionsförslag jämte prisuppgifter. Den är avfattad på tyska och dagtecknad i Qwisterum (Kvistrum) i Gärdseum. Det kan bero på att Marcussen & Sohn skulle bygga en snarlik orgel i Gärdserums kyrka 1857.

De tre dispositionsförslagen var på respektive 18, 18 och 16 stämmor (se bilaga). Det alternativ som orgelkommittén förordade (nr 2) kan betecknas som det klangligt mäktigaste och väl lämpat för det stora kyrkorummet.

Att loftaborna verkligen menade allvar den här gången framgår av att man omgående beslutade hur erforderliga medel skulle uppbringas. Från Strand-projektet fanns en grundplåt på 500 Riksdaler. Genom frivilliga gåvor (förhoppningsvis generösa) hoppades man få in en del. Men huvuddelen av beloppet skulle tas ut i form av en årlig, särskild utdebetering under 3 år. Kostnaden var 7600 Riksdaler Riksmünt eller 8000

Riksdaler Svenskt Riksgälds i goda växlar och det visade sig senare att man måste ta ett lån på 2000 Riksdaler för att kunna avsluta affären.

Man skriver kontrakt

Den 27 oktober 1854 undertecknas kontraktet på Lofta församlings vägnar av de tre kommitterade. Marcussen & Sohn förband sig att, *"såvida vi blifva bevarade från synnerliga olyckor, senast sommaren 1856, lämna orgeln färdig"*.

I december 1855 överlämnades *"till underdånig efterrättelse, från Öfver Intendents Embetet, en af Kongl Majst, enligt nådigt bref, fastställd ritning till orgelwerk (orgelhus med fasad) uti Lofta församlings kyrka"*. *"Structur enligt en af Herr Professor Scholander aflemnad ritning."*

Orgeltrampare - ny befattning

Något försenad började uppmonteringen av orgeln under hösten 1856.

I oktober utlyser man en extra stämma med ett enda ärende: att tillsätta en orgeltrampare. Den lycklige blir dödgravaren Sven Hallberg. Han skall dessutom gå orgelbyggarna tillhanda vid orgelverkets uppsättande.

I november utses sex personer att som församlingens representanter närvara vid den förestående besiktningen av orgelverket. *Församlingens Deputerade* som de kallas, består förutom av de orgelkommittéerade, av inspektoren på Mejstad, S.Dahlgren, kyrkvärden Anders Olofsson på Hägg samt församlingens organist, direktör H.J.Carlholm, som skall överta ansvaret för vård och tillsyn.

Pinsamt intermezzo

Ett meningsutbyte uppstod vid denna tid angående mathållningen åt orgelbyggaren och hans medarbetare. Oturligt nog hade denna viktiga fråga inte berörts i kontraktet, och när den sent omsider togs upp på sockenstämman protesterade major Gripenskiöld på

Utrike och ryttmästare Liljenstolpe på Winö och frånsade sig all delaktighet i dessa utgifter. Övriga närvarande, däribland överinspektör Cullberg på Ottinge, som vid detta tillfälle även var ombud för friherrinnan Adelswärd för Överums gods och bruk, hade tydligen en annan syn på gästfriheten och förklarade sig villiga att stå för kostnaderna.

Något förvånande är det att herrar Gripenskiöld och Cullberg, som båda skrivit under kontraktet på församlingens vägnar, inte reagerat för denna oklarhet tidigare.

Besiktning av det nybyggda orgelverket

Den 2 december 1856 äger så slutbesiktningen rum inför ovannämnda Församlingens Deputerade. Som kontrollant hade Högvördiga DomCapitlet i Linköping förordnat domkyrkoorganisten Wilhelm Theodor Gnosselius.

Kontraktet genomgås, varefter verkets olika delar noggrant besiktigas. Protokollat är ytterst positivt i omdömet, stundom rent av panegyriskt.

Om intonationen heter det sålunda: *"Skön och kraftfull; hvarje stämma har en dess karakter motsvarande tonfärg. Serdeles kunna Gamba 8' och Fugara 8' ej nog berömmas. Jämnhet i alla stämmor ifrån lägsta till högsta octaven och snabb tonangifning."*

Slutomdömet går i samma stil: *"Så befunnet, har Hrr Hoforgelbyggare Marcussen & Sohn ej allenast samvetsgrannt uppfyllt sina i Contractet ingångna förbindelser, utan äfwen genom det artistiska sätt. hwar på denna Orgelbyggnad är utförd, lemnat ett ytterligare bevis på verkligt Mästerskap; och warder sålunda detta Orgelwerk af mig med största beröm approberadt."*

Orgeln överlämnades så till Directeur Carlholms vård och noga tillsyn.

Omedelbart bestämdes, att ingen olovligen fick uppehålla sig "inom Orgelverkets område på läktaren".

Instrumentet brandförsäkrades omedelbart till sitt fulla värde, 6000 Riksdaler B:co. (= 7600 Riksdaler Riksmünt = 8000 Riksdaler Svenskt Riksgälds. Det gällde att hålla reda på kurserna och det kan inte ha varit enkelt. Det är lättare idag!)

Spelpenning efter ko-tal

Icke nog med att Directeur Carlholm kunde glädja sig åt sin underbara orgel, han var nu även berättigad till löneförhöjning i form av s.k. spelpenningar, som skulle tas ut genom en årlig avgift av de skatteskyldiga i församlingen: för ett hemman 1 Riksdaler Riksmünt för ett torp med 3 kor 24 skilling för ett torp med 2 kor 18 skilling för ett torp med 1 ko 12 skilling hantverkare och gärningsmän (hantverkare) likaledes 12 skilling.

Organisten och musikpedagogen Gustaf Mankell 1812 - 1880

Brev till församlingen

Från 1860 finns bevarat en skrivelse rörande orgeln i Lofta kyrka, författad av professorn i orgelspelning vid Kungl. Musikaliska Akademien, Gustaf Mankell. Han var en av sin tids yppersta orgelspelare. Man vet även att han var en varm beundrare av Marcussens orglar. Det ligger nära till hands att anta att han givit en orgelkonsert vid sitt besök i Lofta, vilket dock inte framgår av skrivelsen.

Skrivelsen lyder in extenso:

Undertecknad har denna dag noga undersökt den utomordentligt härliga, af Hoforgelbyggaren Marcussen byggda Orgeln i Lofta

Kyrka, och dervid funnit följande:

På de täckta 4 fots stämmorne voro korkarna i piporna till största delen af råttor uppätta; och är det fara värdt att sjelfva metallpiporne äfven af råttor blifva skadade, enär erfarenheten på många ställen visat att det i metallen befintliga blysocker är för dem begärligt. Af största vikt är således att det i ett närbeläget tornrum befintliga spannmålsförråd bortskaffas, hvarför utan skadedjuren ej kunna utrotas.

Öfver Pedalpiporne bör en väfbetäckning anbringas, emedan från taket nedfaller damb och kalkgrus, som är högst skadligt för pipverket.

En jemkning i intonationen vore, hvad vissa stämmor beträffar, såsom i hvarje nybyggd orgel, af nöden, hvarföre jag tillstyrker, att Herr Marsussen måtte få sig fri resa från inrikes ort till Lofta beviljad, för att, så snart som möjligt, afhjälpa omnämnda felaktigheter.

Skulle, mot förmodan, råttorna hafva åstadkommit större skada, än nu blifvit upptäckt, så torde väl Församlingen finna billigt att ersätta de reparation-kostnader, som härav kunna uppkomma.

Lofta, den 8 juli 1860

Gustaf Mankell

Professor

Lärare uti Orgelspelningen vid Kongl. Musikaliska Akademien